

Riječka „Scuola di disegno”

Dr Boris Vizintin
direktor Umjetničke galerije,
Rijeka

Izvorni znanstveni rad

Kao što je poznato, likovna umjetnost u nas krajem 18. i početkom 19. stoljeća razvijala se, uglavnom, u većim središtima, zahvaljujući ponajprije plemstvu i svećenstvu, a potom i građanskoj klasi, koja je putujućim inozemnim slikarima te domaćim, samoukim i akademski obrazovanim umjetnicima na Akademijama u inozemstvu bila zahvalna klijentela.

Da bi postigli stipendiju raznih fondacija i gradskih magistrata, stipendisti su morali atestima dokazivati pozitivne rezultate u položenom prijamnom ispitu i upisu na Akademiju.

Za umjetnike ove regije cilj mladića koji su se opredijelili za umjetnost bila je Venecija, čija je Akademija u ono vrijeme bila vrlo cijenjena.

Jedina mogućnost da dobiju elementarnu poduku u crtanju i da se osposobe za prijem na Akademiju bila je u to vrijeme u Rijeci — *Scuola di Disegno* (Škola crtanja).

Arhivski spisi starog riječkog magistrata dokazuju da je u Rijeci, među prvim mjestima u našoj zemlji, već u 18. stoljeću postojala škola crtanja, odnosno službeno nazivana »Scuola di Disegno«.

Na prve podatke o toj školi nailazimo krajem 18. stoljeća, točnije 1787. godine, kada je osnovana¹, a djelovala je, s prekidom od svega jedne godine, sve do 1894. godine, kada ju je zamijenila Industrijska škola i privatni tečajevi slobodnog crtanja pojedinih onovremenih slikara. U vrijeme osnivanja Škole crtanja Rijeka je brojila jedva oko 5436 stanovnika² i o nekom kulturnom životu jedva se može govoriti. Premda u to vrijeme, poslije Cosmine i Gladića, tu rade kipari Mikula Paškvanin i Sebastijan Petruzzi, te slikar Matija Seršen — pravi kulturno-umjetnički život počinje tek kasnije, tridesetih i četrdesetih godina 19. stoljeća. Tada se pojavljuje i afirmira niz domaćih slikara i kipara (Simonetti, Angelović, Colombo, Kirin, Pauer, Stefanutti i dr.)³, koji su gotovo svi odreda polazili umjetničke škole u Veneciji, kao njima najbližem i najznačajnijem centru umjetničkog života, čiji se utjecaj još od srednjeg vijeka protezao duž čitave obale, a posebno se osjećao na zapadnoj strani istarskog poluotoka.

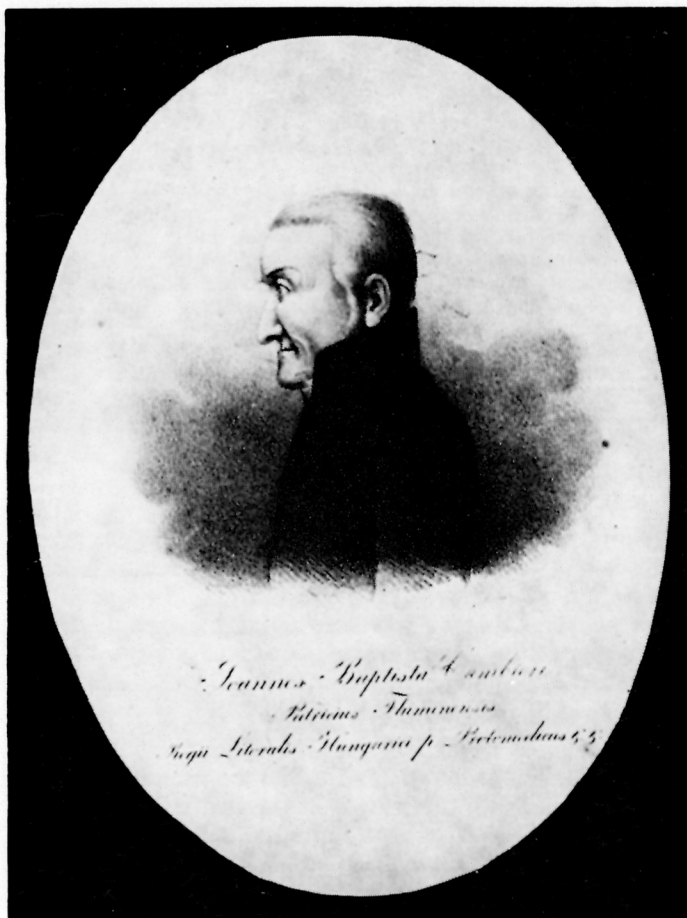
Na temelju arhivskih podataka autor prikazuje djelovanje *Scuole di Disegno* u Rijeci, najstarije škole crtanja u Hrvatskoj. Ta je škola u vremenu od 1787. do 1894. godine odigrala značajnu ulogu u podizanju estetskog i kulturnog obrazovanja naučnika raznih obrta (drvorezbara, klesara, graditelja, stolara, pismoslikara, kovača, urara i dr.), te nadarene pojedince pripremila za dalje školovanje na umjetničkim akademijama. Do godine 1866. obuka se održavala samo nedjeljom, a potom i u toku tjedna. Posebna se pažnja posvećivala geometrijskom, ornamentalnom i slobodnom crtanju. Tu školu završili su i poznati riječki slikari XIX. stoljeća Franjo Colombo i Albert Angelović.

Promatrajući kroz prizmu tih činjenica, pojava škole crtanja bila je za Rijeku od nemalog značenja, kako u pružanju osnovnih priprema mladim talentima prije odlaska na venecijansku akademiju tako i u pogledu podizanja estetskog i kulturnog obrazovanja učenika raznih zanata, zbog čega je prvenstveno i osnovana (»zur Hebung der Kunst und des Handwerks«).

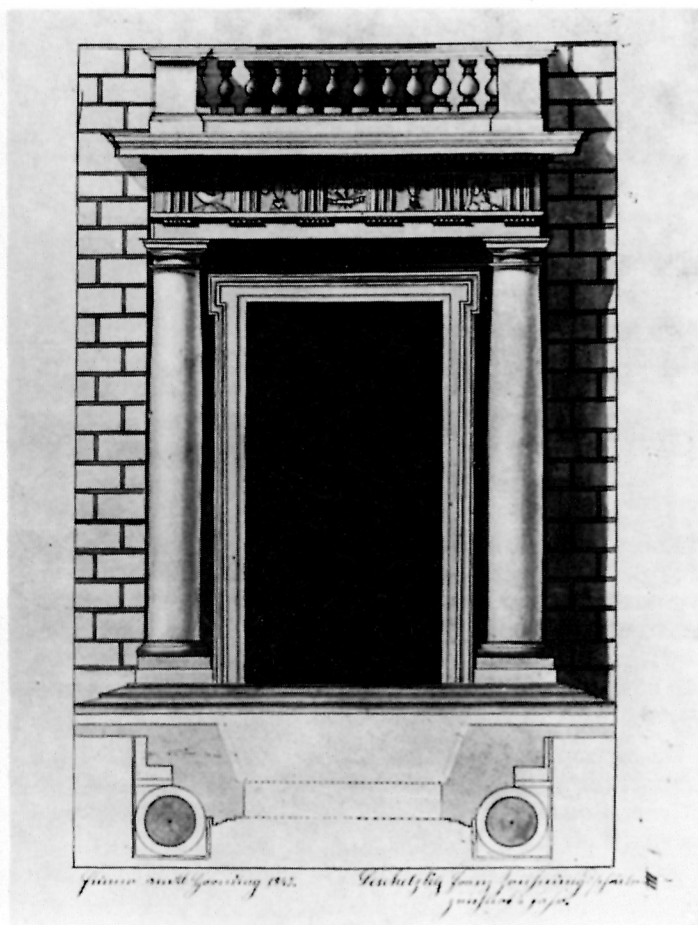
Taj tip škola djelovao je u to vrijeme u gotovo svim većim centrima tadašnje austrougarske monarhije (Beč, Budimpešta, Trst), a u našim krajevima u Zagrebu, Rijeci, Osijeku, Karlovcu, Varaždinu, Rumi i Vrbovskom. Njzino značenje i svrha sastojali su se u podizanju kvalitete estetskog izgleda oblikovanih predmeta u pojedinim zanatima (klesari, stolari, graditelji, drvorezbari, pismoslikari, kovači, urari i dr.), te u pripremanju talentiranih pojedinaca za daljnje školovanje na umjetničkim akademijama. Obavezno su je morali polaziti učenici određenih zanata⁴ (lončari, bravari, kovači, klesari, kolari, zidari, zlatari, sedlari, stolari, tkalci i drugi), kojih je 1787. na toj školi bilo dvadeset i dva, a neobavezno su je pohađali đaci srednjih škola i pojedinci, koji su namjeravali studirati slikarstvo na venecijanskoj akademiji, kao, npr., poslije poznati riječki slikari Franjo Colombo i Albert Angelović,⁵ koji je prvi razred te škole završio s odličnim uspjehom.

Nastava je trajala dvije godine, a održavala se u to vrijeme u jednoj kapeli crkve Sv. Vida (»nella Capella della B. V. dei Sette dolori nella chiesa di S. Vito«⁶), isključivo nedjeljom od 9—11 sati. Pod stručnim rukovodstvom predavali su se slijedeći predmeti: arhitektura, stereometrija, geometrija (teorija i praksa), ornament, ljudska figura, anatomija i veduta. Dakle, uglavnom predmeti koji danas sačinjavaju nastavu tzv. primijenjenih škola.

Iz jednog zanimljivog proglasa gradskog magistrata, izdanog u Rijeci 31. III, 1794, saznajemo da su naučnici vrlo neredovito pohađali navedenu školu (što je shvatljivo, kad uzmemo u obzir da je ta škola djelovala nedjeljom i praznikom, tj. u jedine slobodne dane naučnika), pa je magistrat bio prisiljen — bilo zbog nemara samih polaznika bilo zbog nebrige njihovih poslodavaca,

1 Ivan Bernt, Portret I. B. Cambieria — olovka, vel. 19 x 14 cm, 1830. g.

2 Leschetzky Franz, Nacrt portala — tuš, akvarel, vel. 37 x 27 cm. 1845. g.

roditelja ili staratelja — poduzeti drastičnije mjere, radi »poboljšanja zanata«⁷. Tako je poslodavcima naređeno da vode strog nadzor, kako bi njihovim naučnici redovito pohađali školu, te da svaki njihov izostanak prijave magistratu. U protivnom neće im se dozvoliti da drže naučnike, a sami će učenici, poslodavci ili roditelji biti podvrgnuti kaznenim odredbama koje se u tu svrhu predviđaju. Od strane magistrata bilo je također određeno da obrtnici mogu uzeti u nauk samo one mladiće, koji su normalnu (osnovnu) školu polazili najmanje dvije godine, a školu crtanja najmanje godinu dana⁸. Ra-

¹ Antun Cuvaj: »Građa za povijest školstva«, Zagreb, 1910, sv. II, str. 48.

² Giuseppe Poglayen: »Memorie cronologiche relative alle chiese e al capitolo di Fiume«, Arhiv kolegijalne crkve, Rijeka.

³ Boris Vizintin: »Slikarstvo Rijeke u 19. stoljeću«, Jadranski zbornik, Rijeka — Pula, 1957, str. 357—379.

⁴ Libro della Registratura Politica dalli 1-mo Genajo 1786 sino l'ultimo inclusive 9-bre 1789 — Mag. spis nr. 8 od 6. XI. 1787, Državni arhiv, Rijeka.

⁵ Classificazione degli scolari nella tedesco-italiano Caposcuola — Normale in Fiume dopo terminato il corso estivo 1837, Naučna biblioteka, Rijeka.

⁶ A. Tamaro: »Episodi di storia fiumana« u »Rivista della Società di studi fiumani in Fiume«, Fiume, 1936, Anno XI—XII, str. 69.

⁷ »Editto« od 31. III. 1794, Državni arhiv, Rijeka.

zumljivo je da je iz raznoraznih razloga broj polaznika te škole varirao iz godine u godinu. Tako ih je, na primjer, krajem 1792. bilo dvadeset i sedam, i to iz raznih zanata⁹.

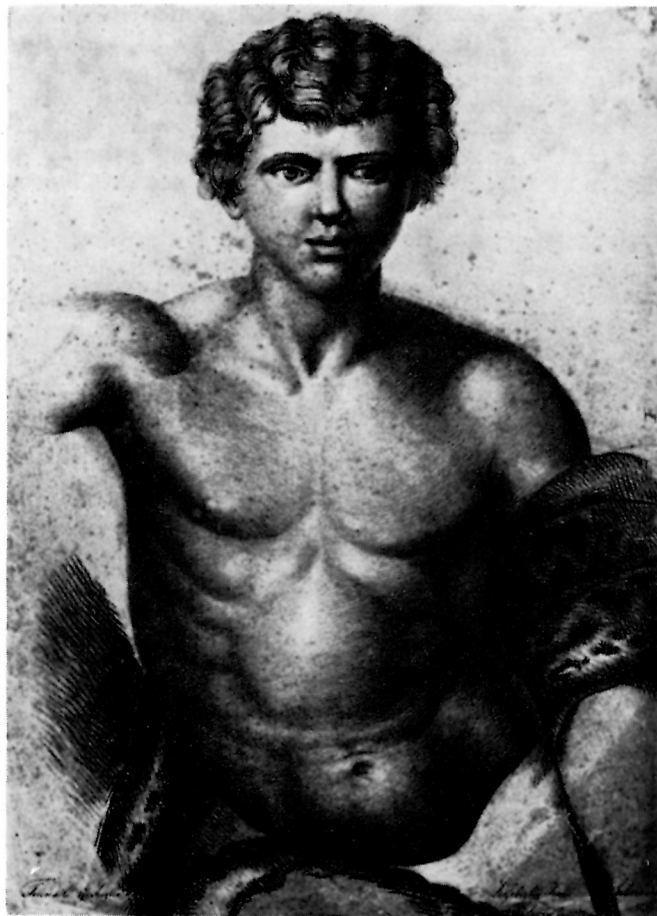
Ta *Scuola di Disegni* nije djelovala samostalno, već u zajednici s nekom vrstom opetovnice, najprije u okviru *Caposcuola-Normale*, a kasnije, polovicom 19. stoljeća, u okviru *Caposcuola-Nazionale*, pod upravom Mihajla Saftića. Ta je škola bila — kao i ostale u drugim našim mjestima — pod jurisdikcijom Direkcije crtaćih škola u Beču, koja je sastavljala programe, planove rada i izdavala predloške po kojima se radilo. Jedan od glavnih udžbenika, po kome se radilo još 1826. godine, bio je izdan 1806. u Budimpešti, a zvao se »Ratio Educationis publicae totiusque Rei litteraria & Provincias eidem adnescas«¹⁰. Inspekciju tih škola crtanja vršila je međutim Viša školska oblast u Budimpešti, kojoj su se krajem svake godine podnosili izvještaji i radovi naprednijih polaznika.¹¹ Od tih radova ostala su nam sačuvana tri rada nekog Franza Leschetzkyoja iz 1845, 1846.

⁸ A. Tamaro, o. c.

⁹ Registro della Registratura Politica dalli 4 Giugno 1790 sino li 31 Dicembre 1794 — Mag. spis od 26. IX. 1792, Državni arhiv, Rijeka.

3 Leschetzky Franz, *Djevojka s harfom* — olovka, crayon, vel. 38 x 29 cm. 1846. g.

4 Leschetzky Franz, *Poprsje mladića* — olovka, ugljen, vel. 39 x 28,5 cm. 1847. g.

i 1847. godine, koji odaju zamjernu tehničku vještinu, ali istovremeno i snažan utjecaj neoklasicizma, koji se u nacrtima i skicama za portale, prozore i fasade očituje kod reprezentativnih javnih objekata i gradskih rezidencija, a u slobodnim crtežima formalnom hladnoćom i linearnom jasnoćom.

Što se tiče nastavnika riječke Škole crtanja, bili su to redovito kvalificirani stručnjaci, slikari, arhitekti, geometri i kipari, koji su — ukoliko su bili postavljeni kao redovni nastavnici — dobivali godišnje 300 do 350 fiorina, stan i 24 hvata drva, s tim da im se za rad na Školi crtanja dodjeljivalo još 50 fiorina godišnje. Taj dodatak dobivali su, međutim, vrlo neredovito, pa su se često žalili i urgirali da im se isplati.¹² U jednoj žalbi nastavnik Ivan Bernt navodi da već 18 godina radi besplatno.¹³

Prvi nastavnik na toj školi bio je neki Filip Tichtel, geometar iz Kraljevice.¹⁴

Od 1823. do 1846, a možda i kasnije, kao redovni nastavnik crtanja djelovao je Ivan Bernt, izvrstan crtač i opservator sa smislom za karikaturalne prikaze. Sačuvano je od njega nekoliko crteža, među kojima se ističe portret riječkog patricija protomedika Ivana Krstitelja

Cambierija (nastao oko 1830. godine), jednog od preteče kirurške galvanokaustike. Tri godine kasnije (1826), riječka Opetovnica i *Scuola di Disegni* imale su tri redovna nastavnika: Ivana Bernta, Karla Zohara i Vjenceslava Plucharscha. Vjerojatno zbog povećanog broja polaznika, iste godine rade još kao »privremeni nastavnici« (»provisorio Maestro del Disegno«) i Valentin De-franceschi¹⁵, a kasnije i Jakov Zazanić¹⁶.

Iz arhivskih spisa¹⁷ saznajemo također da sve te škole crtanja nisu bile u istom rangu. *Scuola di Disegni* u Rijeci izjednačila se s ostalima u Austro-Ugarskoj tek početkom 1844. godine, kada spomenuti Bernt dobiva asistenta¹⁸. Bio je to Riječanin Petar Stefanutti, koji se upravo vratio iz Venecije nakon završenog studija kiparstva na Akademiji. Proslavio se kasnije kao vrstan kipar i autor brojnih profanih i sakralnih skulptura, fontana i ukrasa. Ujesen 1843. godine podnosi on gradskom magistratu u Rijeci molbu da mu se dozvoli da besplatno podučava omladinu u crtanju i da mu dodi-

¹² Consiglio Capitanale nr. 373 od 10. IX. 1846, Državni arhiv, Rijeka.

¹³ Vjerojatno se to odnosi na dodatak od 50 fiorina godišnje za nastavu na Scuola di Disegni — Consiglio Capitanale nr. 373 od 10. IX 1846, Državni arhiv, Rijeka.

¹⁴ Registro della Registratura Politica dalle 4 Giugno 1790 sino li 31 Dicembre 1794 — Meg. spis. od 17. VIII. 1790, Državni arhiv, Rijeka.

¹⁰ Registro Capitanale dall'anno 1823 a tutto 1829 — Mag. spis nr. 80 od 31. III. 1826, Državni arhiv, Rijeka.

¹¹ A. Cuvaj, o. c., sv. II., str. 305.

jeli zvanje počasnog asistenta («aggiunto onorario al Maestro della locale Scuola di Disegno»¹⁹). Više nego činjenica da je njegovoj molbi bilo udovoljeno, zanimljiva je preporuka tadašnjeg direktora Scuole di Disegno riječkom magistratu, u kojoj se konstatira da će na taj način njihova škola biti izjednačena i jednakopravna s ostalim austrougarskim školama, koje imaju stalnog asistenta, i to plaćenog²⁰.

Što se tiče polaznika Škole crtanja, spomenuli smo već tko je sve bio obavezan da je pohađa. Međutim, kao što je to oduvijek bivalo, učenici često nisu bili naročito revni i savjesni u pohađanju obuke, tako da su se 1855. godine, pod upraviteljem Girolamom Bruggettiem, morale poduzeti energične mjere kako bi bilo što manje izostanaka²¹.

Spomenuti Bruggetti objavio je u tom smislu godinu dana kasnije (1858) u godišnjem programu realne gimnazije zapaženi članak, komu je i tadašnja dnevna štampa posvetila pažnju pod naslovom: «Il disegno considerato come parte principale dell'istruzione popolare», u kojem obrazlaže značaj i važnost crteža za razne zanate, kao i za opće obrazovanje. U to vrijeme zanimanje za likovne umjetnosti, a naročito za slikarstvo, bilo je u Rijeci na zavidnom nivou. Pored akademski obrazovanih umjetnika (Simonetti, Stefanutti, Rossini, Pauer, Horaček) djeluje i niz amatera, autodidakta, koji izlažu svoje radove u izlozima apoteka, cvjećarna, knjižara, u trgovinama namještaja, a rađa se i ideja o osnivanju Akademije likovnih umjetnosti, čiji je nacrt i projekat izložio Riječanin Ivan Bakarčić²² na Izložbi dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoj u Zagrebu god. 1864.

Vjerojatno zbog toga da bi se učenici potakli u njihovom radu i postizali što bolji uspjeh, godine 1865. učenici s najboljim rezultatima nagrađeni su na kraju školske godine prigodnim darovima, a najbolji radovi izloženi na uvid javnosti.

Od god. 1866. *Scuola di Disegno* djeluje ne samo nedjeljom kao prije već i tokom tjedna. Tada joj je promijenjeno ime u *La Scuola serale domenicale di Disegno*, a podijeljena je u dva odjela — geometrijski crtež, koji vodi Santo Pilepić i ornamentalni crtež, koji predaje istaknuti tadašnji slikar Giovanni Fumi.

Koliko se značenje i koliko pažnje pridavalo u to vrijeme crtačkom obrazovanju, govori primjer iz Kastva nedaleko Rijeke, gdje se — nakon Gorice i Proseka (kraj Trsta) — otvara pripravnička škola za one koji žele postati učitelji. Govoreći o značenju te škole za Kastav i Kastavštinu, »Naša sloga« osobito ističe da će

¹⁵ Valentin Defranceschi, geometar, sin Ignacija, inženjera i profesora crtanja u Rijeci — »Lettere di Carlo De Franceschi a Giovanni Kobler« u »Fiume, rivista semestrale della società di studi fiumani«, Fiume, 1928, anno VI, str. 159.

¹⁶ Registro Capitanale dall'anno 1823 a tutto 1829, nr. 54 i 82, Državni arhiv, Rijeka.

¹⁷ Svi citirani dokumenti nalaze u Državnom arhivu u Rijeci.

¹⁸ Atti Capitanali dall'anno 1840 a tutto 1848 nr. del Protocollo anno 1840 — 680, anno 1844 — 339.

¹⁹ Atti Capitanali dall'anno 1840 a tutto 1848, nr. del Protocollo 680/1843.

²⁰ ... »ma verrà eziandio questa scuola posta a parità delle scuole di Disegno austriache, che hanno per sistema un stabile Aggiunto, e questo salariato«, — Atti Capitanali dall'anno 1840 a tutto 1848, nr. del Protocollo 819/1843.

²¹ »Almanacco fiumano 1857«, Fiume, 1857, str. 133.

²² »Izložba dalmatinsko-hrvatsko-slavonska« (katalog), Zagreb, 1864, str. 245.

pripravnički učitelj učiti i risanje (disenj) u kastavskoj školi, počamši od drugoga razreda napred. Koliko neće samo to koristiti našem puku, koji većim dielom nežive od ploda svoje zemlje, nego najviše od zanata (arta) i svojih rukotvorinah. Samo bi bilo želiti« — kaže se dalje u članku — »da se škola risanja drži i po nedjeljah i blagdanih, da se mogu njom koristiti i djetca iz vanjskih kastavskih školah, a i oni dječaci, koji već nehode u školu«²³. Ovdje treba napomenuti da je Kastavština od davnine bila poznata po svojim stolarskim i drvorezbarskim radovima i rukotvorinama od drva. Odatle je potekao i poznati i izvan granica naše zemlje cijenjeni drvorezbar Franjo Marotti (1811 —?)²⁴.

Do kada je stvarno djelovala u Rijeci *Scuola di Disegno*, odnosno *La scuola serale domenicale di Disegno*, do sada pronađeni arhivski spisi ne govore. Sudeći po tome da krajem 19. stoljeća, točnije 1894. godine dolazi do reforme i da se te godine osniva Industrijska škola («Nuova scuola industria») vjerojatno je da te godine prestaje s radom *Scuola di Disegno*, odnosno da prelazi u Industrijsku školu, za kojom se sve bujnijim i dinamičnijim razvitkom grada i luke osjećala sve veća potreba. Ta je Industrijska škola obuku imala nedjeljom od 8 do 12 sati, te dva puta tjedno, od 6,30 do 8,30, a imala je tri odjela — odjel građevne industrije za crteže, zidare, klesare, tesare, stolare, kovače i slične zanate, odjel umjetničke industrije, koji je obuhvaćao skulptore, zlatare, maketare, pismoslikare, drvorezbare i dekoratere, te odjel za mehaničku industriju, čiji su polaznici bili mehaničari, strojari, urari i drugi. Bila je to ustvari neke vrsti tehnička škola, po uzoru na Tehnički institut u Trstu, gdje je obuka trajala tri godine, dok je školovanje u Rijeci predviđeno na dvije godine²⁵.

No, pored te obavezne škole crtanja od osamdesetih godina 19. stoljeća pa gotovo sve do prvog svjetskog rata u Rijeci niču privatne škole crtanja. Tako god. 1878. iz Trsta u Rijeku dolazi Emanuele Gallico »uno dei migliori docenti della scuola triestina di disegno«²⁶ On drži tečajevе crtanja i djeluje sve do 1885. godine kao portretist i slikar oltarnih pala. Još prije, god. 1866, akademski slikar Giovanni Fumi vodi u Društvu zanatlija besplatan tečaj crtanja i slikanja, a 1899. otvara i svoju privatnu slikarsku školu. Nekako istovremeno (1894. i 1895) vodi besplatan tečaj industrijskog crteža prof. Domenico De Castro,²⁷ a početkom ovog stoljeća, god. 1913, prof. Edoardo Bianchi²⁸ drži privatni tečaj »di disegno a mano libera, geometria, prospettiva e pittura« za mladiće starije od deset godina.

Kakvu su značajnu ulogu odigrala *Scuola di Disegno*, odnosno *La scuola serale domenicale di Disegno* zatim, kasnije, *Nuova scuola industriale*, kao i samoinicijativne akcije pojedinaca u svladavanju vještine crtanja kao osnovne discipline umjetnosti i u estetskom odgoju u to vrijeme u Rijeci uopće, tema je koja zaslužuje da joj se posveti posebna pažnja.

²³ »Naša sloga« od 1. XII. 1874.

²⁴ B. Vizintin: »Majstori kamena i drva«, Riječki list od 1. I. 1953.

²⁵ »La Varietà«, Fiume, Anno XIII., nr. 179 od 8. VIII. 1894.

²⁶ »La Bilancia«, Fiume, nr. 194 od 28. VIII. 1878.

²⁷ »La Varietà«, Fiume, anno V. nr. 40 od 3. X. 1866 te anno VIII. nr. 180 od 1. VII. 1889.

²⁸ »La Bilancia«, Fiume, od 20. XII. 1912.

de musique. Puisqu'il faisait à la fois de la propagande pour la musique contemporaine on le considère communément comme l'initiateur d'un «nouveau courant» de la vie musicale à Zagreb.

Zorislav Horvat

CONSTRUCTION DE LA NEF DE LA CATHÉDRALE DE ZAGREB

Après l'élévation expéditive du sanctuaire à la manière d'une «salle basilicale», l'édification de la nef de la cathédrale à Zagreb dura assez longtemps, à savoir depuis le début du XIVe jusqu'au début du XVIe siècle. L'édification de la nef fut probablement commencé par l'évêque. A. Kažotić (le mur de la nef du nord et le clocher du nord) dans les caractéristiques de l'architecture «prêchante» et dans l'intention de former un espace-salle comme il en existe en Autriche avoisinante. L'édification continue du vivant de l'évêque Etienne III (1356—1375) — le mur de la nef du sud et le clocher du sud — déjà avec toutes les caractéristiques d'une église-salle (Zwetl?). L'évêque Eberhard (1397—1406 et 1410—1419) engage les maîtres du cercle pragois de Parler, probablement à deux reprises. C'est à cette époque-là que furent élevés les murs des deux nefs latérales, les piliers à l'intérieur de la nef et les clochers. Jean IV de Alben (1421—1433) achève la construction des murs de la cathédrale, tandis que l'évêque Osvald (1466—1499) prépare l'édification de la voûte qui est achevée du vivant de l'évêque Luka Baratin (1500—1510), mais avec la voûte simple cruciforme et non pas réticulair comme c'était prévu à l'époque de l'évêque Eberhard. Tandis que le clocher du nord n'a jamais été achevé, celui du sud ne le fut qu'au XVIIe siècle.

Radovan Ivančević

LES NOUVELLES ATTRIBUTIONS À GEORGES LE DALMATE ET À NICOLAS DE FLORENCE ET LE PROBLÈME DE LA VALORISATION DE LEURS OEUVRES

Acceptant de nouvelles attributions de A. M. Schultz qui à Juraj Dalmatinac attribue une et à Nikola Firentinac six oeuvres existant à Venise, l'auteur fait ressortir le caractère convaincant de la méthode analytique et comparative de l'attribution de la Schultz, le caractère critique et bien fondé de l'analyse des sources et de la littérature spécialiste ainsi que la maîtrise de l'ensemble de la problématique concernant la sculpture vénitienne du XVe siècle. Il critique certaines attributions et désapprouve l'interprétation isolée de la composante sculpturale dans l'oeuvre de Juraj et de Nikola. Il écarte également les affirmations portant sur la dépendance absolue de Nikola vis-à-vis de Donatello, puisque, architecte et maître créatif, celui-ci puisait immédiatement à la tradition antique locale (de Trogir, de Salone, du palais de Dioclétien). Au surplus, il prenait exemple sur Juraj Dalmatinac, le «problématicien» de la haute Renaissance. Tandis qu'au début, dans l'oeuvre de Nikola prédomine la sculpture, plus tard, c'est le langage pur de l'architecture qui l'emporte. Le point de l'équilibre classique est la chapelle de St Jean à Trogir, le chef-d'oeuvre de Nikola et, à la fois, l'intérieur le plus signifiant de la Renaissance européenne du XVe siècle.

Grgo Gamulin

SEGNALAZIONI E PROPOSTE

L'auteur suggère de nouvelles solutions d'attribution concernant les images inconnues ou moins connues des vieux maîtres croates, en les rajoutant au catalogue des oeuvres de: Adam Elsheimer, Simone Cantarini, Pietro della Vecchia, Pietro Liberi, Girolamo Forabosco, Antonio Zanchi, Giambettino Cignaroli, Giocchino Asseretto, Gregorio de Ferrari, Alessandro Magnasco et Giovanni Andrea de Ferrari.

Boris Vizintin

»ÉCOLE DE DESSIN« DE RIJEKA

À la base des données puisées aux archives l'auteur rend compte de l'activité de la Scuola di Disegno à Rijeka. Depuis 1787 jusqu'à 1894 cette école joua un rôle considérable dans l'éducation esthétique et culturelle des apprentis initiés aux divers métiers (tailleurs de bois et de pierres, constructeurs, charpentiers, peintres décorateurs, forgers, horlogers etc.), préparant en même temps les plus doués à la continuation des études aux académies des arts. Jusqu'à 1866 les cours n'avaient lieu que le dimanche, pour s'élargir ensuite aux autres jours de la semaine. Une attention particulière y était attribuée aux dessin géométrique et ornemental ainsi qu'au dessin libre. Cette école a élevé aussi les peintres connus du XIXe siècle, tels que Franjo Colombo et Albert Angelović de Rijeka.

Ivan Bach

TROIS HORLOGES EN TANT QUE PRODUITS DES HORLOGERS TRAVAILLANT À KARLOVAC

Au nombre restreint des horloges conservées portant la marque des horlogers de Karlovac (à savoir Johannes Angerle Frantz Malehlav et L. W. Pehr) l'auteur en rajoute une autre qu'il décrit en détail. Celle-ci est exécutée par Joseph Hoffman, vers la fin du XVIIIe siècle. En même temps, l'auteur publie une horloge jusqu'ici inconnue, faite par Frantz Malehlav, ainsi qu'une autre de provenance de Karlovac, signée du nom de Lorenz Wilhelm Pehr. Par cette contribution on veut inciter de nouvelles recherches dans le domaine de l'horlogerie de Karlovac, afin d'obtenir une image plus complète du développement de cet artisanat dans ladite ville.

Duško Kečkemet

VJEKOSLAV GANGL À SPLIT

Le sculpteur slovène Vjekoslav Gangl ((1859—1935) travaillait à Split à titre d'enseignant de l'École professionnelle des arts et métiers (1907—1909). À la base du matériel puisé aux archives et à la base de la littérature spécialiste l'auteur expose le travail de celui-ci dans ladite période. L'aperçu consiste en données sur les oeuvres sculpturales de Gangl réalisées à Split et conservées jusqu'à nos jours, ainsi qu'en données sur l'activité de l'artiste après son départ de la Dalmatie.